

Dr. Koi Gyula PhD.

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet/NKE ÁKK Lőrincz Lajos
Közigazgatási Jogi Intézet

Tudományos munkatárs/tudományos főmunkatárs

Dr. habil. Schweitzer Gábor PhD.

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet/NKE ÁKK Alkotmányjogi
Intézet

Tudományos főmunkatárs/egyetemi docens

Levéltári kutatás

1. Levéltárelméleti és levéltártudományi alapok

A téma kellő megvilágításához szükséges a levéltárelmélet egyes alapkérdéseinek tisztázása. A levéltári kutatás –a jelen kötet alkalmazásában- a gyakorlati kutatási módszerek kvalitatív ágának részeként nyert elhelyezést. A levéltári kutatás, és a levéltári „terep,” azonban sokkal inkább a forráskutató történészek (valamint a genealógusok) számára jelenik meg reális eszközként, mint a jogászok számára. A jogászok közül is főként a kutatók-oktatók, e rétegen belül is a forráskutató jogtörténészek folytatnak nem esetenkénti, hanem többé-kevésbé folyamatos levéltári kutatást. Adott esetben a gyakorlati jogász (bíró, ügyész, ügyvéd, közjegyző, jogtanácsos, közigazgatásban szolgálatot vállaló jogász) is kerülhet olyan helyzetbe, hogy az adott ügy megoldásához levéltári adatokra van szüksége. A nemzetközi irodalom a levéltárlátogatók közé sorolja az olyan általános kategóriákat, mint kutatók (*researchers*), (társadalom)tudósok (*scholars*), egyetemi hallgatók (*students*) mellett a jogászokat (*lawyers*), az újságírókat (*journalists*) egyaránt (Horton, 2019). Ezen túlmenően a demográfusok, valamint a filmesek is igényelik a levéltárak szolgáltatásait. A levéltár nem szakítható ki a társadalomtörténet szövedékéből sem (Corens-Peters-Walsham, 2016:9-348.)

Mind a levéltári, mind a részben e körben érintett kéziratári források úgynevezett primer, vagy elsődleges forrásai a kutatásoknak. A primer forrás azt jelenti, hogy az adott forrás az adott esemény idején keletkezett, és első kézből származó ismereteket közvetít. (Ezzel szemben a szekunder, vagy másodlagos források olyan feldolgozások, melyek nem személyes részvételen, vagy közvetlen tapasztaláson alapulnak). A primer forrásokat illetően mindez azt is jelenti, hogy e döntően kézirati (kézírásos) forráscsoport mellett a 20. századtól már gépírással (írógéppel, az 1980-as évektől számítógépes szövegszerkesztő programokkal írott) források is megjelennek (az iratokra vonatkozó adatrögzítési technikák számos vertikumára lásd lentebb az irat fogalmát). A kép- és hangfelvételek is előfordulnak, mint levéltári (kézirattári) források.

A további ismeretátadáshoz szükséges három fogalmat elkülöníteni. Ez a levéltár, a kéziratár, illetve az irattár konceptusa. Közös bennük, hogy mindhárom kifejezésnek hármasságos értelme van: jelöl intézményt; épületet vagy helyiséget; illetve az abban őrzött anyagot. Ilyen értelemben a levéltár tehát levéltári anyagokat őriz. A levél a régi magyar nyelvben többet jelentett, mint a mai jelentésszűküléses formája, jelentette magukat az iratokat legtágabb értelemben vetten (azaz bármely iratfajtát). Tár pedig őrzőhely /vö.: magtár, ruhatár/ (Ember, 1982:67.). Azaz a levéltár tehát iratok őrzőhelye.

Ha a fogalmat tovább vizsgáljuk, látható, hogy A köziratokról, a közlevéltárakról, és a magánlevéltári iratanyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. tv. (továbbiakban: Lt.) az értelmező rendelkezések körében (3. § 1) pont) meghatározza a levéltár fogalmát, ekképpen: „Levéltár: a maradandó értékű iratok tartós megőrzésének, levéltári feldolgozásának és rendeltetésszerű használatának biztosítása céljából létesített intézmény.” A levéltárnak két fajtája van. A közlevéltár és a nyilvános magánlevéltár. A közlevéltárat a törvény így definiálja: „Közlevéltár: a nem selejtehető köziratokkal kapcsolatos levéltári feladatokat – ideértve a tudományos és igazgatási feladatokat is- végző, közfeladatot ellátó szerv által fenntartott levéltár (Lt. 3. § m) pont).” „Nyilvános magánlevéltár: A természetes személy, valamint a nem közfeladatot ellátó szerv tulajdonában vagy birtokában lévő maradandó értékű iratok tartós megőrzésére létesített olyan intézmény, amely megfelel a 30. § (2) bekezdésében foglaltaknak (Lt. 3. § n) pont).” Az Lt. 30. § (2) bekezdése három követelményt támaszt: 1) A nyilvános magánlevéltár adja át levéltári iratanyagának jegyzékét a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának. 2) A levéltári anyag nyilvántartása, őrzése, feldolgozása, a használat biztosítása a szakmai szabályok szerint. 3) Tájékoztatásnyújtás, adatszolgáltatás, iratkölcsonzés a közlevéltári szabályok szerint. A további értelmezéshez szükséges tisztázni a maradandó értékű irat fogalmát. „Maradandó értékű irat: a gazdasági, társadalmi, politikai, jogi, honvédelmi, nemzetbiztonsági, tudományos, művelődési, műszaki, vagy egyéb szempontból jelentős, a történelmi múlt kutatásához, megismeréséhez, megértéséhez, a közfeladatok folyamatos ellátásához, és az állampolgári jogok érvényesítéséhez nélkülözhetetlen, más forrásból nem, vagy csak részlegesen megismerhető adatot tartalmazó irat” (Lt. 3. § j) pont). Mielőtt áttérünk a kézirattár és az irattár fogalmiságára, a törvényi fogalommeghatározás utolsó szava, az irat és definiálásra szorul, úgyis, mint az egész kérdéskör szíve. „Irat: Valamely szerv működése, vagy személy tevékenysége során keletkezett, vagy hozzá érkezett, egy egységként kezelendő rögzített információ, adategyüttes, amely megjelenhet papíron, mikrofilmen, mágneses, elektronikus, vagy bármilyen más adathordozón, tartalma lehet szöveg, adat, grafikon, hang, kép, mozgókép, vagy bármilyen más formában lévő információ, vagy ezek kombinációja (Lt. 3. § c) pont). Ilyen értelemben a messze legtipikusabb papíralapú iratok mellett lehetségesek egyéb hordozók (az évszámok a feltalálás, illetve a megszűnés idejét jelzik, ha a technika él, azt a „máig” kifejezés jelzi).

A rögzített forrás előfordulási alakjaira lásd az 1. ábrát. Fontosabb hazai közművelődési példákkal a fonográfhenger,¹ a mikrofilm,² a magnetofonfelvétel³ esetében élünk.

Mit fed a levéltárhoz képest az irattár fogalma? A szakirodalom szerint az irattár (vagy *regisztratúra*) alapvetően csak szervek (döntően közigazgatási szervek) esetében képzelhető el. Esetenként egy adott személynek is lehet irattára (például személy szerint meghatározott közjegyző, vagy egyéni ügyvéd). Irattára a működő szerveknek (személyeknek) van. Néhány

¹ Kossuth Lajos fonográf hangfelvételtől készült MP3 formátum tisztításának folyamata Audacity technikával <https://www.youtube.com/watch?v=XIXToFeLJJ0> (utolsó megtekintés: 2019. január 15.). Kossuth Lajos hangjának nyomában. A Kossuth hangfelvétel megtalálójával, Hegyi-Füstös Istvánnal készült Sztanó Pál riport (2010) Kossuth 1890. szeptember 20-i turini/torinói/ beszédének hangja és szöveges átírása, melyet 1890. október 6-án Aradon lejátszottak az emlékező tömegnek [17:39-18:58] (utolsó megtekintés: 2019. január 15.). https://www.youtube.com/watch?v=fH_7BuMvxZQ A felvételt az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában őrzik.

² A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára az állományában lévő anyakönyveket elérhetővé tette mikrofilmen. A mikrofilm anyakönyvekre: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/mikrofilm-anyakonyvek>

³ Egyes fontosabb büntetőperekről a hatvanas években készült hangfelvétel (magnetofonfelvétel), ezek technikailag jobb hangzóképeségű hordozóra történő rögzítése tervben volt Budapest Főváros Levéltára Bírósági Osztályán.

esetben elkülönítik az élő irattárat (az irattár újabb részét, vagy *kurrens irattárat*) a régi irattártól (levéltártani elnevezése *registratura antiqua*), melyben azokat az iratokat őrzik, melyre az iratképző szervnek (vagy személynek) zavartalan működése érdekében rendszeres jelleggel nincsen szüksége. A régi irattár működhet külön helyiségben is, és szervezeten is elkülönülhet az élő irattártól (Ember, 1982:52.). Az irattár alapjellege, hogy szervezen összetartozó iratokat fog egybe (Ember, 1982:55.). A törvény az irattárra az alábbi meghatározást adja: „Irat: az irattári anyag szakszerű és biztonságos őrzése, valamint kezelésének biztosítása céljából létrehozott fizikai, illetve elektronikus tárolóhely” (Lt. 3. § g) pont). Azaz a törvényi definíció csupán az irattárat, mint fizikai helyiséget veszi számításba.

Miben tér el a fentiekől a kézirattár? A kézirattár olyan (döntően) kéziratos iratanyagok gyűjtőhelye, amely könyvtárban található. A szakirodalom is megállapítja, hogy alapvetően a kézirattár könyvtártani fogalom. A kézirattárban nem szervezen összetartozó irattárak anyagait őrzik, még akkor sem, ha akár teljes irattárak, vagy kisebb-nagyobb töredékek vannak egy őrzési helyen. Tehát nemcsak kéziratot (pl. kézzel írott írói fogalmazványt), hanem magánszervek és magánszemélyek magániratait őrzik (Ember, 1982:54-55). Az Lt. a kézirattárat nem definiálja.

Néhány alapfogalmat még szükséges tisztázni. A kézirattár tudományos definíciójában is említést nyert a közirat – magánirat fogalompár utóbbi tagja. „Közirat: a keletkezés idejétől, és az őrzés helyétől függetlenül minden olyan irat, amely a közfeladatot ellátó szerv irattári anyagába tartozik, vagy tartozott” (Lt. 3. § d) pont). A másik fogalom a magánirat: „Magánirat: a nem közfeladatot ellátó szerv irattári anyagába tartozó, valamint a természetes személyek tulajdonában lévő irat” (Lt. 3. § e) pont). (Megjegyzendő, hogy nem keverendőek a közokirat, és a magánokirat fogalmával). Jelentős, magyarázatra szoruló segédfogalom a közfeladatot ellátó szerv is. „Közfeladatot ellátó szerv az állami, vagy önkormányzati feladatot, illetve más közfeladatot ellátó szerv.” (Lt. 3. § b) pont). A törvény meghatározza a levéltári kutatás fogalmát is: „Levéltári kutatás: a levéltári iratanyag tanulmányozása, abból adatok kigyűjtése tudományos, vagy más cél érdekében” (Lt. 3. § o) pont). Nyilván a levéltári kutatás valóban így határozható meg, azonban ennél jóval többet jelent (lásd erre a Schweitzer Gábor által írtakat jelen kötetben). Az Európai Unió Közigazgatási Jogi Kutatóhálózata (ReNEUAL) által 2014-ben kidolgozott Európai Unió Közigazgatási Eljárási Modellszabályok elemzése (Patyi-Boros, 2017:8-250.) körében az információkezelés kérdései (Koi, 2017:202-203.) a jövő távolabbi szabályozási kapcsolataira is utal.

A levéltári kutatás levéltárelméleti háttérét képezi néhány, a levéltárudományra, levéltártastra vonatkozó megállapítás. A hazai irodalom összefoglaló levéltártani munkával nem rendelkezik (Kosáry, 1970:132.). A Kosáry-alapmű tanítványok által kiegészített új kiadásából kimaradt a fentebbi mondat (Kosáry, 2003:23.), azonban az új változat sem számol be összefoglaló műről, csupán „próbálkozásról,” a levéltári szakszemélyzet oktatásának középfokú tananyagáról (Endrényi, 1980). Tágabb értelemben e *Levéltári kézikönyv* utolsó, kiegészített kiadása értelmezhető ilyenként (Körmendy, 2009:25-733.). A külföldi szakirodalom két legjelentősebb kézikönyve az újkori levéltártastra (*Urkundewesen*) és irattárra (*Aktenlehre*) legfontosabb, irányadó feldolgozását tartalmazza (Meisner, 1952; Hochedlinger, 2009), hasonlóan a régebbi vonatkozó szakirodalom egyik legjobb összefoglalásához (Wolf, 1910:665-729.). Ehhez csatlakozott a hazai szakirodalom, nemzetközileg jelentős idegen nyelvű közleményekkel (Engel, 1985; Engel, 1997).

A maga teljességében a levéltártudomány részben maga is része a történettudomány segédtudományainak /oklevéltan (*diplomatika*)/ (Körmendy, 2009:26-40.), részben a

történettudomány egyes segédtudományai is kiegészítik azt /időszámítástan (kronológia); tisztségviseléstan (*archontológia*); (latin, német, és magyar) írástörténet (*paleográfia*); címertan (*heraldika*); pecséttan (*szfragisztika*); zászlótan (*vexillológia*); történeti földrajz/ (Körmendy, 2009:42-80.). Megjegyzendő, hogy az 1867 előtti hazai iratok többségének olvasásához latin és német nyelvtudás, illetve paleográfiai ismeretek szükségesek (Blazovich-Müller, 1996:24.)

A levéltártudomány jogászok számára legfontosabb része a kormányzati-kormányzattörténeti, igazgatási és igazságszolgáltatási intézménytörténet. (Jelen tanulmányban csupán rendszerezzük a graduális jogtörténet körében tanult kormányzati-közigazgatási intézményeket, de nem magyarázzuk azokat). E körben a középkor (1000-1526) keretei között a központi igazgatás⁴ elemei olvashatóak ki a levéltári forrásokból. A középkori helyi igazgatás⁵ is említésre méltó (Körmendy, 2009:85-93.). Az újkori (1526-1849) igazgatás Habsburg⁶ és hazai (Magyar Királyság)⁷ hivatalszervezetre oszlott (Körmendy, 2009:97-102.). A helyi igazgatás a korban a vármegye; város; község felosztás mentén haladt (Körmendy, 2009:104-105.). Az igazságszolgáltatás a 16-19. században alapvetően az illetékességi rendszerhez tapadt, de nem teljesen (Körmendy, 2009:106-108.).⁸ Az Erdélyi Fejedelemség államszervezetét, igazgatását önállóan szokás tárgyalni 1541 és 1848 között. (Körmendy, 2009:110-112.).⁹ Önálló vizsgálat tárgya a török közigazgatás a hódoltságban (Körmendy, 2009:113.; Fekete, 1932; Káldy-Nagy, 1962:5-658.; Káldy-Nagy, 1970:5-170.) illetve a Rákóczi szabadságharc kormányzati és bíraskodási rendszere (Körmendy, 2009:109-110., Mezey, 2005:5-64.). Gyakorlatilag a későbbi korszakokban már kevésbé tagoltak a vizsgálódások: ilyen a neoabszolútizmus kora /1849-1867/ (Körmendy, 2009:121-125.); a dualizmus kora /1867-1918/ (Körmendy, 2009:125-131.); az 1918 és 1949 közötti államszervezet (Körmendy, 2009:133-147); az államiság újjászervezése és a második köztársaság /1944-1949/ (Körmendy, 2009:147-150). Újat hoz sokban a szocialista korszak államszervezete /1949-1989/.¹⁰ Ugyanez igaz az 1990-től kialakult, a jogi PhD hallgatók által a korábbi stúdiumok során megismert államszervezetre (Körmendy, 2009:171-190.). A vizsgálódás további terepeit jelentik a társadalmi és más nem gazdasági szervezetek /egyesületek, érdekvédelmi szervezetek, civil szervezetek, pártok/ (Körmendy, 2009:191-210); illetőleg a gazdasági szervezetek /nagybirtokok, szövetkezetek,

⁴ Király; királyi tanács; országos méltóságok; udvari bíróság; törvényhozás. (Ekkoriban a hatalommegosztásos eszmerendszer még nem volt ismeretes).

⁵ A tartományi kormányzatok; a vármegye (*comitatus*); a birtokigazgatás; városok; falvak.

⁶ Kancellária; Udvari Kamara (*Hofkammer*); Udvari Haditanács (*Hofkriegsrat*).

⁷ Király; Országgyűlés; Magyar Tanács (*Consilium Hungaricum*); Kormányzóság (*Gubernium*); Magyar Kancellária (*Cancellaria Hungarica*); Magyar Kamara (*Camera Hungarica*); Helytartóság (*Locumtenentia*), később Magyar Királyi Helytartótanács (*Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum*)/.

⁸ Ennek folytán ismerünk királyi bíróságokat; vármegyei bíróságokat; városi bíróságokat; és községi (mezővárosi, falusi) bíraskodást; úriszéki bíraskodást; valamint a kiváltságolt területek bíraskodását.

⁹ Ilyen értelemben beszélhetünk az önálló Erdélyi Fejedelemség koráról (1541-1690); Erdély Habsburg kormányzataról (1691-1848); illetve a helyi igazgatásról az Erdélyi Fejedelemségben (Körmendy, 2009:110-112.). A Corpus Juris Hungarici milleniumi emlékkiadása is alátámasztja ezt a vélekedést az 1540 és 1848 közötti erdélyi törvények külön közreadásával (Márkus, 1900:17-678.).

¹⁰ Itt az Országgyűlés; az Elnöki Tanács; a központi kormányzati szervek: Minisztertanács, minisztériumok, országos hatáskörű szervek; az államigazgatás helyi szervei (tanácsrendszer); bíróságok: Legfelsőbb Bíróság; megyei (fővárosi) bíróságok; járási/helyi (városi, budapesti kerületi) bíróságok; különbíróságok; közjegyzők, ügyvédségek, rendvédelmi és államvédelmi szervek mentén alakult a felosztás (Körmendy, 2009:150-171).

állami gazdaságok, bankok, hitelintézetek, biztosítótársaságok, bányavállalatok, iparvállalatok, kereskedelmi vállalatok, közlekedési vállalatok (Körmendy, 2009:211-248.).

A fenti kormányzattörténeti-közigazgatási felfogáshoz részben hasonulnak a jogászok érdeklődési körébe vágó hazai levéltári kiadványok, illetve repertóriumok, fondjegyzékek, állagjegyzékek, levéltári alapleltárak, levéltári leltárak. Ezeket tematikusan ismertetjük. (Többségük elérhető a Hungaricana adatbázisban).

Az 1526 előtti okleveles forrásokra érdemes az uralkodóházak időrendje szerinti nagy nyomtatott oklevélgyűjteményeket, okmánytárak regesztáit áttekinteni.¹¹

Az újkori hazai közigazgatás történetek alapvető összefoglalása is a többször idézett Ember Győzőtől való (Ember, 1946:5-625.).

- 1) Nádori levéltár (Iványi, 1991:15-460.).
- 2) Helytartóság/Magyar Királyi Helytartótanács (R. Kiss, 1908:5-454.; Ember, 1933; Ember, 1940; Ember, 1943; Paulinyi, 1954:1-662.; Felhő-Vörös, 1961:5-595.).
- 3) Magyar Kancellária (Tagányi, 1898:5-25.; Wellmann, 1951:5-198.; Bélay, 1973: 5-195.).
- 4) Magyar Kamara (F. Kiss, 1973: 9-635., F. Kiss, 1975: 5-195.; Szűcs, 1990.; Maksay, 1992:5-225.; F. Kiss - Nagy, 1995:3-575.).
- 5) Tárnoki szék (Veres, 1968:5-119.)
- 6) Erdélyi kormánysszervek (Wellmann, 1951: 3-199.; Trócsányi, 1973:5-734.)
- 7) Bírósági levéltárak (Varga, 1958:5-1105.; Bónis, 1962:15-353.; Bónis, 1974:5-175.; Varga, 1974:5-274.; Varga-Veres, 1989:7-457.).
- 8) Királyi Jogügyigazgatósági¹² Levéltár (Buzási, 1967:1-322.).
- 9) 1848-1849-es minisztériumi levéltár (F. Kiss, 1987:7-619.; F. Kiss, 1998:9-175.)
- 10) Abszolútizmuskori levéltár (Sashegyi, 1965:11-488.)
- 11) Belügyminisztériumi levéltár (Szászi, 1961:483-671.; Szinai, 1973: 5-556.; Székely, 1980:5-116.)
- 12) Igazságügyminisztériumi levéltár (Bognár, 1962:6-134.; Kardos, 1993:5-204.)
- 13) Külügyminisztériumi levéltár (B. Lőrincz, 1959-1964; Nagy, 2003-2007)
- 14) 1945-1950 közötti államszervek levéltára (Farkas, 1992:7-266.)
- 15) Törvényalkotás (Trócsányi, 2005:9-296.)

2.A hazai levéltári szervezet és a nemzetközi levéltári szervezetfejlődés múltja és jelene

¹¹ Árpád-kor: Wenzel, 1860-1889; Anjou-kor: Kristó-Piti, 1990-2012; Zsigmond-kor: Mályusz-Borsa, 1951-2001.

¹² A királyi jogügyigazgató a magyar állam hivatalos perképviseletét, és vagyoni érdekeinek megóvását látta el. 1260 körül már létezett az intézmény, és 1450 körül szilárdult meg, és 1853-ig működött. A királyi jogügyigazgató mindenkor címe királyi jogügyigazgató és a magyar Szent Korona ügyésze (*Causarum Regalium Director et Sacrae Regni Hungariae Fiscalis*) volt (Buzási, 1967:1.).

A hazai levéltári szervezet 1945 előtti vonásait illetően három tematikát érintünk. Az egyik a kormányhatósági és bírósági levéltárak helyzete. A másik a városi levéltárak problémája. A harmadik a jelenkori levéltári szervezet néhány jellemzője. Az európai kultúra jelentősebb államaiba 1200 körül jelentek meg az állandó, rendszeres levéltárak. 1200-ban alakult ki Franciaországban a *Trésor de chartes*. Ugyanígy volt ez a német fejedelemségek esetében. Az osztrák tartományokban a Babenbergeknél már 1187-ben kialakították a levéltárat (Körmendy, 2009:281.). Bár 1945 előtt bizonytalan volt a korai hazai levéltár kialakulásának időpontja, és az első híradásokat IV. Béla korára tették (Kossányi, 1938:819.); ma már tudott, hogy III. Béla (1172-1196) vezette be 1181-ben a királyi udvar ügyintézésében az írásbeliséget /magánjogi ügyekben főképp (Körmendy, 2009:282.)/, és ez a 13. századra vált a kancellárián és a bíróságokon egyre kiterjedtebbé. Ezt követően jött létre a Királyi Levéltár (*Regale Conservatorium*) is, még III. Béla idején (Körmendy, 2009:282.), ahol a királyi könyveket (*Regestrum Regale*), azaz udvar által kiadott oklevelek másolatait tartották (Blazovich-Müller, 1996:9.) /Már az 1222-es Aranybulla is „apud regem” azaz a király őrizedében volt elhelyezendő (Kossányi, 1938:819.)/. I. Károly király idejétől. A 13-14. században a Királyi Levéltár mellett az egyházi hiteleshelyi (*loca credibilia authentica*), egyéb egyházi, megyei, és városi levéltárak is működtek (Körmendy, 2009:282-283.). A legkorábbi hiteleshelyi oklevelet a Váradí Regestrum tanúsága szerint 1208-ban állították ki (Körmendy, 2009:283.). Megjegyzendő, hogy a hiteleshelyek a közjegyzőket helyettesítették (a római katolikus egyház állandósága miatt ez praktikusabb volt, mint az iratok az emberi élet végességével sújtott közjegyzőkre bízása). Az 1526 előtti levéltár elpusztult, de az újabb feltételezések szerint nem II. Lajos özvegye, Mária királyné vitette magával hajón, hanem Buda 1686-os ostromakor pusztult el (Körmendy, 2009:283.). /Az ellentétes korábbi véleményre Mária királyné, valamint I. Ferdinánd és I. (Szapolyai) János embereinek tevékenységére: Kossányi, 1938:819./ A török uralom alatti részeken a levéltári anyag a 18. századtól folyamatos, de maradtak fenn 1526, azaz Mohács előtti oklevelek. (Megjegyzendő, hogy az iratanyagokat Magyarországon 1526 előtt oklevélnek, azt követően iratnak nevezik a levéltárosok). 1541 után a nádorispán feladata volt az ország köziratainak őrzése. Ezzel talán kevésbé foglalkoztak, mivel 1613-ban mindösszesen 13 ilyen oklevél volt. Eleinte szokásjogi alapon, később (1613-tól) törvény alapján a régi nádor családja köteles volt az új nádornak kiadni az ország ládájában (*theca regni*) tartott iratokat. Ez Esterházy Pál nádor 1681-es beiktatásakor 45 oklevél, és 3 csomónyi egyéb irat volt (Körmendy, 2009:282-286.). Az 1723. évi XLV. tc.-kel felállították az Országos Levéltárat (*Archivum Regni*). /Részletes fejlődésére: (Körmendy, 2009:287-288.)/. A pontos törvényi elnevezése *Universale Archivum Regni* volt. Tényleges felállítására csak 1765-ben került sor (Kosztai, 1948:18-19.). A kormányhatósági iratok egy része itt őrződött meg. Az irattártól elkülönült levéltár a kormányzati szervek közül egyedül a Magyar Kamaránál jött létre. A többi kormányhatóság a legrégebbi iratait is régi irattárban őrizte. 1848 előtt az 1755-1756-ban megszervezett Kamarai Levéltár volt a legnagyobb, legértékesebb. Személyzete lényegesen nagyobb volt, mint az *Archivum Regni*é. A 17. századtól épült a legmagasabb szintű honi bíróság, a Királyi Kúria levéltára, melynek feladata a lezárt perek iratainak őrzése volt. 1807-től a nádorispáni és a személynöki ítéletleveleket is itt kellett volna őrizni, de erre nem került sor. A vármegyékben a 16. századtól volt erősebb az iratképzés, ennek letéteményese a vármegye jegyzője (*notarius*) volt. Az iratanyag hivatali utódnak történő átadása csak a 17. századtól lett törvényileg kötelező. A hódoltsági vármegyék régi iratanyagai elpusztultak, az

újjaszervezésre a 18. században került sor (Körmeny, 2009:288.). A 18. századtól a *notarius* feladatai annyira megszorodtak, hogy önálló megyei levéltárnokokat alkalmaztak (Körmeny, 2009:289.).

1794-ben Franciaországban felállításra került az *Archives nationales*, amely megszüntette az addigi levéltári zártságot, és megnyitotta a levéltárat a kutató tudósok előtt. A széttagolt olasz területeken Szicília járt elől jó példával (1816). Német területen először Hessenben (1832), majd Szászországban (1834) jelent meg hasonló központi állami levéltár. Britanniában az angol Központi Levéltári Hivatal (*Public Record Office*) 1838-ban jött létre, amelyben összevonták a különféle hatóságok levéltárait. Nálunk az MTA már 1848-ban javaslatot tett egy „magyar álladalmi közlevéltár” felállítására, mely az *Archivum Regni*, a kormányservi levéltárak, a hiteleshelyi levéltárak, a megyei és városi nagyobb levéltárak, továbbá a bécsi császári levéltár Magyarországot illető országos jelentőségű anyagaiból alakult volna (Körmeny, 2009:290.). Erre 1875-ben került sor, az Országos Levéltár felállításával /bár 1848 után az *Archivum Regni* is már e magyar névvel illeték/ (Körmeny, 2009:291.; Blazovich-Müller, 1996:9-10.).

1945 előtt külföldön (bajor területen), de nálunk is tapasztalható volt a városi levéltárakkal kapcsolatos azon probléma, hogy a régi (Magyarország esetében 1848, esetenként 1867 előtti) iratokat csupán kiállításuk alapján tartották értékesnek, és emiatt számos iratot nem a levéltárvédelem szabályainak megfelelően tároltak. A városi levéltárakat nem valódi, képzett levéltárnokok felügyelték, hanem többnyire csekélyebben képzett irattárosok. (Vagy ha volt is képzett levéltáros, más hivatali munkákra is felkérték). A községi levéltárak helyzete még ennél is rosszabb, gazdátlan volt (Pálffy, 1940:9., 17.). Ugyanakkor erőteljes törekvések voltak a városi közigazgatásban a levéltárvédelem meghonosítására, ebben a Soproni Városi Levéltár járt elől (Szabó, 1938:826-834.). Két eset is rámutat a nehézségekre. A Nagyknáságban fekvő Kunhegyes esetében meglelt volna a fedezet és a hajlandóság is a levéltár rendezésére, azonban 1923-ban sem kaptak megfelelő levéltáros szakembert (Pálffy, 1940:27., 2. l.). 1926-ban a Nagyknáságban egyedül Kisújszálláson volt állandó városi levéltárnok (Pálffy, 1940:17., 3. l.). A múzeum-, könyvtár-, és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről szóló 1929. évi XI. tc. 29. §-a világosan rendelkezett a történeti értékű levéltári anyag védelméről (Szabó, 1938:827.). A soproni vármegyei levéltárban valósult meg az 1930-as évekre a városi és megyei levéltárak közül, hogy főlevéltárnoka csak levéltárosi feladatot látott el, illetőleg a mellette dolgozó irodai munkaerőt sem vonták el egyéb hivatali munkákra, és a munkavégzést írógép is segítette (Pálffy, 1940: 17.). Megjegyzendő, hogy az írógépet 1874-ben találták fel, de 1924 után kezdődött csak meg az elterjedése. Később Sopron Vármegye Levéltára vállalta fel az 1930-as évektől a területén keletkezett gazdátlan levéltárak iratanyagának megőrzését (Szabó, 1938:828.).

A levéltári szervezet leírására többféle fogalmiság is lehetséges. Német példára hivatkozva, lehetséges a magyartól eltérő kategorizálás. Ennek alapján van hivatali levéltár/irattár (*Kanzleiarchiv*); hatósági levéltár/irattár (*Behördenarchiv*); oklevéltár (*Urkundenarchiv*); válogatott dokumentumok levéltára (*Auslesenarchiv*); szaklevéltár (*Facharchiv*); központi levéltár (*Zentralarchiv*); regionális levéltár (*Regionalarchiv*); főlevéltár (*Hauptarchiv*) lehetséges (Enders, 1967:19-20.). Az első kategóriapár az adott szervezet jellege szerint különül el (hivatal, vagy hatóság – a hatóság közhatalom gyakorlására és egyedi ügyek intézésére jogosult közigazgatási szerv, vagy a bíróság). A következő három levéltár a gyűjtőkört jeleníti

meg (oklevelek, azaz régi iratok; válogatott dokumentumok, azaz konzerváló jelleggel például egy adott állam legfontosabb dokumentumait őrzik (Beyerstedt, 2018:76.); a szaklevéltár (katonai, bírósági, vagy statisztikai, illetve egyéb anyagot őrző) speciális gyűjtőkörű levéltár. Az utolsó három kategória pedig a föderatív államok területi tagozódására utal.

Magyarországon alapvetően közlevéltárak és nyilvános magánlevéltárak léteznek. A közlevéltárakon belül általános levéltárak és állami szaklevéltárak léteznek /állami szaklevéltár a Hadtörténelmi Levéltár, a Földügyi és Távérzékelési Levéltár, a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, valamint az állam által fenntartott felsőoktatási, tudományos, kulturális vagy egészségügyi szolgáltatást végző intézmény levéltára (Blazovich-Müller, 1996:83-104.; Lt. 19. § (1) bek.). (A korábbi Magyar Statisztikai Hivatal levéltára az MNL MOL-ba került beolvasztásra). Ismert a települési önkormányzat levéltára kategória is (Lt. 20. §), e körben Győr, és Tatabánya megyei jogú városi, Székesfehérvár és Vác városi levéltárai jönnek szóba. Köztestület, közalapítvány és egyéb közfeladatot ellátó szerv levéltára (Lt. 21. §) körében az Akadémiai Levéltár említendő. A nyilvános magánlevéltár az a természetes személy, továbbá az a nem közfeladatot ellátó szerv, amely a tulajdonában vagy birtokában lévő maradandó értékű iratainak tartós megőrzése céljából levéltárat létesít vagy tart fenn (Lt. 30. § (1) bek.). Ilyen a Politikatörténelmi és Szakszervezeti Levéltár; illetve a Nyitott Társadalom Levéltár (*Donald and Vera Blinken OSA Archive*). Az egyházi levéltárak külön kategóriát jelentenek (számos római katolikus, református, evangélikus, unitárius, ortodox, baptista, és izraelita levéltár).

3.A levéltári kutatás lehetséges módszertani háttere és területei

3.1.A történelmi módszertan és a levéltár

Az állam- és jogtudományi kutatások egyik módszertani irányát a történelmi módszertan jelenti, ami jellemzően a vizsgált jogintézmény kialakulásának és változásának okait, céljait, körülményeit és folyamatát hivatott kideríteni. A történelmi módszertan kapcsán merül fel a levéltári és kéziratári források feltárásának és felhasználásának kérdése is. Nyilvánvaló, hogy a kifejezetten hazai vonatkozású jogtörténelmi témák esetében előbb-utóbb elkerülhetlenné válik a levéltár, vagy kéziratár felkeresése. A hazai jogtörténet-tudomány kiemelkedő művelői nemcsak a múltban, hanem a jelenben is – Stipta István közelmúltban megjelent összefoglaló monográfiája ezt meggyőzően igazolja – messzemenőig igyekeztek kutatásaik során kiaknázni a levéltári források feltárásában, feldolgozásában és esetleg közzétételében rejlő lehetőségeket (Stipta, 2015). A hatályos állam- és jogtudományi kérdéseket érintő kutatások esetében ugyanakkor a történelmi módszertan szükségessége leginkább az adott kutatási témától függ. Bizonyos kutatási területek vonatkozásában – a történelmi távlatok hiánya miatt – egyelőre nincs különösebb relevanciája a történelmi módszertan alkalmazásának. Számos területen ugyanakkor indokolt lehet a történelmi módszertan alkalmazása a hatályos kutatási témák kapcsán is, ám ebben az esetben legfeljebb a kutató elszántságától és lehetőségeitől függ, hogy a történelmi vonatkozású szakirodalom mellett szükségesnek tartja-e a további levéltári források felkutatását is.

Vajon mi hajtja a kutatót a levéltár és a kéziratár felé? Vélhetően mindenekelőtt a kíváncsiság, hogy az átnézett iratkötegekben, dobozban, vagy mikrofilmen ráleljen a kutatási témájához kapcsolódó, a forráskritika kívánalmait is kiálló primer forrásokra. S talán bizony hajtja még a

felfedezés öröme mellett az a remény is, hogy esetleg sikerül mások előtt megtalálnia és felhasználnia a kutatási téma szempontjából releváns forrásokat.

A levéltári és kéziratári kutatás ugyanakkor nem mindig zárul a kívánt eredménnyel, hiszen nem biztos, hogy a remélt forrás fennmaradt,¹³ vagy ha fenn is maradt, nem biztos, hogy a kutatás során (egyből) sikerül ráakadni. A kutatót kitartó szorgalma mellett a vakszerencse is segítheti, amikor véletlenül és nem is a várt őrzési helyen bukkan rá egy számára értékes forrásra. A világhálón is hozzáférhető levéltári adatbázisok (pl. repertóriumok, fondjegyzékek) a levéltári kutatás megkezdése, illetve előkészítése szempontjából rendkívül fontosak lehetnek (Fülöp, 2017:5-13.) hiszen már a levéltárba történő belépés és a kutatószolgálattal történő személyes kapcsolatfelvétel előtt előzetesen lehet tájékozódni a kutatás szempontjából hasznosnak tűnő és fellelhető iratállományról.

Nem érdemes ugyanakkor a levéltári kutatásokat a ráfordítás-megtérülés koordináta rendszerében elhelyezni, hiszen az is előfordulhat, hogy a kutatásra fordított időhöz képest szerénynek tűnik a feltárt primer források köre. A kutatónak, különösen a fokozatszerzés előtt járónak, olykor a levéltári, kéziratári bűvárlatra szánt idővel is versenyt kell futnia, legalábbis erre a szempontra utalhat Stipta István azon megállapítása, miszerint a jogtörténeti kutatások terén „*csökkent a levéltári források feltárására vonatkozó hajlam*”, amit az új tudományos fokozati rendszer természetes következményének tulajdonít, hiszen a gyors (öt éven belüli) fokozatszerzés „*természetes elvárás*” a fő állású fiatal kutatókkal szemben. A jogtörténésznek tehát – de ez a megállapítás talán az állam- és jogtudományok valamennyi művelőjére érvényes lehet – azzal is számolnia kell, hogy „*az időt rabló, és rövid távon csekély eredménnyel járó forráskutatás*” miatt a kutatási támogatások elosztásakor, valamint a státuszok létesítésekor hátrányos helyzetbe kerülhet (Stipta, 2015:173.). A jogtörténeti vonatkozású helytörténeti kutatások visszaszorulásának további lehetséges okai között Stipta István ugyanakkor a megfelelő presztízs-érték hiánya mellett az archivált források feltárásának költséges és időigényes mivoltát emelte ki (Stipta, 2015:185.).

3.2.A hazai jogi forráskutatás

Kovachich Márton György (1744-1821), illetve fia, Kovachich Miklós József (1798-1858) tevékenysége tekinthető a magyarországi forráskutató jogtörténetben fontosnak. Az édesapa filozófiát, jogot, és teológiát, majd 1772-től a Bécsi Egyetemen államtant (vagyis korai közigazgatás-tudományt) és pénzügyeket (*Polizeiwissenschaft und Kameralistik*) tanult. Az első magyar forráskutató jogtörténész és levéltáros lett. Kovachich Miklós József bölcsészettudományból és jogot végzett. Már 12 évesen apja mellett tanulta a jogi forráskutatás és az okiratmásolás fogásait. Miklós 1825-től az *Archivum Regni* allevéltárnoka; 1832 és 1870 között igazgatója. Ki kell emelni, kötetekben manifesztálódó forráskutatási tevékenységüket (Kovachich M., 1790; Kovachich M., 1798-1801; Kovachich M., 1799; Kovachich M., 1803; Kovachich J., 1816; Kovachich J., 1818; Kovachich J., 1820; Kovachich M.-Kovachich J., 1823). Ezek egy része a *korabeli élő jog*, a hazai *Corpus Juris Hungarici* kiegészítését szolgálta olyan törvények (19 törvény) feltárásával, amelyek az idők során elvesztek, így nem nyertek felvételt a magyar

¹³ Balogh Judit hivatkozott „A nyugat-európai kodifikációk hatása a magyar magánjog polgári kori fejlődésére” c. doktori értekezésében arra, hogy a Magyar Országos Levéltár dualizmuskori igazságügyi minisztériumi anyagai között folytatott kutatásai nem jártak sikerrel, így a nyomtatásban megjelent dokumentumokra tudott csak támaszkodni a kutatás során (Balogh, 2001:9.).

törvénytárba. A két Kovachich nyomdokain kibontakozó forráskutatások alakulását lentebb árnyaljuk.

3.3. Hivatástörténet, közjogtörténet, szakjogtörténet, a jogi felsőoktatás története

A hivatástörténeti értekezések esetében a témaválasztás miatt eleve megkerülhetetlenek a levéltári kutatások. Az ügyvédi kamarák létrejöttét (Korsószné, 2012), a polgári közjegyzőség történetét (Rokolya, 2013), a királyi ügyészség múltját (Nánási, 2011), valamint az egyes múltbeli jogász (ügyvédi, jogász, bírói) hivatásrendek jogszociológiai vizsgálatát (Navratil, 2015), feldolgozó doktori értekezések levéltári kutatások nélkül értelemszerűen nem is születhettek volna meg. A hivatástörténeti témákkal összefüggő levéltári kutatásokat a rendelkezésre álló – reálisan utolérhető – levéltári források köre térben és időben nyilvánvalóan behatárolja, hiszen a teljességre törekvés – bármennyire kívánatos is lenne – csak ritkán valósítható meg.

A mesterek nyomdokain haladva egyes közigazgatás- és szakigazgatás-történeti értekezések is levéltári forrásfeltárások alapján születtek. A dualizmus korabeli vármegyei árvaszék működését (Szűcsné, 2000), a közegészségügyi közigazgatás dualizmuskori intézményrendszerének kiépülését (Pálvölgyi, 2011), valamint a törvényhatósági jogú városok két világháború közötti működését (Antal, 2010) kizárólag a releváns levéltári források bevonása alapján lehetséges feldolgozni.

A közjogtörténeti kutatások sem mellőzhetik a levéltári forrásokat. A magyar állampolgársági jog 19. századi történetét feltáró értekezés a Magyar Országos Levéltár belügyminiszteri iratai között őrzött állampolgársági iratok részletes feldolgozására is vállalkozott (Varga, 2012). Az 1867 és 1918 közötti állami legitimációs eljárásokat és az államfői jogkört döntően komparatistikai módszer alapján feldolgozó értekezés is hasznosította a hazai levéltári kutatások során a miniszterelnökségi levéltár iratállományában fellelt forrásokat (Beke-Martos, 2012).

A régi hagyományok folytatásaként a büntetőjog- és büntető eljárásjog-történeti kutatások is jól hasznosíthatják a levéltári forrásokat (Bató, 2007, Barna, 2015) miként a magánjogtörténeti feldolgozások is támaszkodhatnak – részben a bírói gyakorlat rekonstruálása érdekében – primer forrásokra (Hergerné, 2017, Legeza, 2017). A magánjogtörténet körében született „A családi hitbizományok megjelenése” című monográfia, amely 17-18. századi autográf levéltári források feltárásán és elemzésén alapul (Peres, 2014). A jogtörténet művelőjének olykor bizony nemcsak saját tudományágában, hanem a társtudományok és a történelem segédtudományai területén is célszerű otthonosan mozognia. Fent említett művében Peres Zsuzsanna is hivatkozott arra, hogy a kutatási témára vonatkozó jogtörténeti szakirodalom mellett történettudományi és művészettörténeti munkákat is felhasznált.

A levéltári és kéziratári források felhasználásának lehetősége a jogtörténeti, illetve állam- és jogtudományi témák mellett a jogi felsőoktatás múltjával, valamint a tudománytörténeti kutatások kapcsán is felmerülhet. A jogi felsőoktatás – jogakadémiák és jogi karok – története a rendelkezésre álló levéltári források (pl. kari ülések jegyzőkönyvei és mellékletei, tanszéki pályázati anyagok stb.) bevonásával állítható össze a legteljesebben. A felsőoktatási intézmény archívumában (pl. egyetemi levéltárakban) őrzött intézménytörténeti források mellett az esetlegesen fennmaradt személyes hagyatékok, valamint a fenntartó (pl. egyes jogakadémiák esetében az egyházak) és a főhatóság (pl. kultuszminisztérium) berkeiben keletkezett források felhasználása is szükséges. Az utóbbi időkben a jogi felsőoktatás témakörében szép számmal születtek levéltári kutatásokon alapuló összefoglaló munkák, illetve részkorszakokat feldolgozó

tanulmányok (Pető, 2003, Hollósi, 2007, Stipta-Pohánka, 2009). Az elsődleges forrásokig visszanyúló tudománytörténeti kutatások alapját szintén a levéltárakban és kéziratárakban fellelhető személyes irathagyatékok és levelezések jelentik.¹⁴ Jelentős mértékben növelheti a tudománytörténeti munkák értékét, ha a feldolgozás a másodlagos források mellett feltehetően új információkat is tartalmazó levéltári forrásokra is támaszkodik. Az állam- és jogtudományok jeles egyéniségeinek életútját és életművét levéltári források bevonásával feltáró munkák közül a Moór Gyula pályafutását feldolgozó monográfiát emelhetnénk ki (Szabadfalvi, 1994).

A kutatás során feltárt levéltári és kéziratári források ugyanakkor pontosíthatnak, árnyalhatnak, vagy akár meg is cáfolhatnak egyes, addig forgalomban lévő – hitelesnek tekintett – megállapításokat. Ezzel összefüggésben Stipta István mutatott rá a Hajdú Lajos jogtörténész professzor által végzett, II. József császár közigazgatási reformjaira vonatkozó évtizedekkel ezelőtti levéltári kutatások kapcsán arra, hogy az archivált adatok alapján számos – jogtörténeti tankönyvben is szereplő – állítást pontosított és cáfolt. A levéltári forrásoknak köszönhetően helyesbítette példának okáért Csizmadia Andornak a vármegyék járásokra osztásának korabeli gyakorlatára vonatkozó adatait, valamint az adminisztrátori intézmény eredetére vonatkozó információit (Stipta, 2015:162.).

3.4. Az élő jog és a levéltári kutatás

A közigazgatási bíráskodás már régóta a közigazgatási eljárásjog egyik központi kérdése (Patyi, 2002:18-33.; Koi, 2014:256-257., 319-322.). Abban az esetben, ha a közigazgatási jogi ítélezés teljességét, és a közigazgatási döntvényjogot már a hazai önálló közigazgatási bíráskodás kezdeteitől¹⁵ teljes egészében ismerni kívánjuk, ehhez segítséget nyújthat a 19. századi (1949-ig húzódó) előzmények ismerete. Sajnos azonban ez nem lehetséges, mert az iratanyagok, 1897 és 1943 között 380 000 közigazgatási per, és 990 000 adó- és pénzügyi per anyaga elpusztult. A Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltárában néhány helyen található töredékes közigazgatási bírósági iratanyag;¹⁶ ezeket a szakirodalom lajstromozta (Koi, 2010: 188-190.), fennmaradásukat nem lehet eléggé nagyra értékelni. Szerencsénkre a közigazgatási bírósági közzétett döntvényeket, illetve az azt megelőző korszakot illetően több gyűjtemény áll rendelkezésre (a bíróság előtti idők: Boncza, 1895:3-619., későbből: Marschalkó 1908-1922; Borsos-Szabolcska, 1938-1942; Lengyel-Vörös, 1935; Lengyel-Vörös, 1940; Lengyel-Vörös, 1942).

Adott esetben, például olyankor, amikor azt szükséges tudni, hogy a reformkorban kinek a hatásköre volt egy részvénytársaság bejegyzése, akkor is levéltári forrás¹⁷ illetve a most már e tény közzétevő szakirodalom segít (Horváth, 2005:142. 323. lj.).

¹⁴ Szerencsés esetben a fennmaradt iratkorpuszt egyetlen levéltárban, vagy kéziratárban helyezték el (pl. az MTA Könyvtára Kéziratárában kutatható Concha Győző, Csekey István, Egyed István, avagy Molnár Kálmán irathagyatékának jelentős része), de egy tudós-levelezés összeállítása és ennek alapján a tudományos és közéleti kapcsolati hálózat feltérképezése már bizonyosan több archívum felkeresése alapján lehetséges.

¹⁵ A pénzügyi közigazgatási bíróság felállításáról szóló 1883. évi XLIII. tc.; A magyar királyi közigazgatási bíróságról szóló 1896. évi XXVI. tc. sorolandó a normatív kezdetekhez.

¹⁶ Miniszterelnökség fond K 584. állag 0,14 iratfolyóméter /ifm./ (egy csomó); Pénzügyminisztérium fond, K 269 állag, 36. tétel (1897-1908), 90.-112. csomó (3,08 ifm) a Közigazgatási Bíróság Pénzügyi Osztályának perei.

¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Helytartótanácsi Levéltár. C64 (Departamentum Commerciale). Normalia 1836-1842 (743. csomó).

Állítólag az 1970-es években előfordult olyan eset, amikor a Budapesti Ügyvédi Kamara megjutalmazta azt az ügyvédet, aki egy öröklési jogi problémát még az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (1861) alapján, annak ismeretében oldott meg.¹⁸

Egyes gyakorlati ügyekben (származásmegállapítási perek, öröklési ügyek) szükséges lehet régi anyakönyvek beszerzésére (vö.: az MNL MOL adatbázisát), illetve egyházi anyakönyvekre. Az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. tc. 1895. október 1-jével vezette be az állami anyakönyvezést, ez előtt egyházi anyakönyvezés volt.

A rendszerváltás utáni kárpótlási ügyekben gyakran fordul elő, hogy az érintett személyeknek az igényeiket a helyi levéltár közbejöttével kell igazolniuk. 1991 és 1995 között 2 000 000 ember fordult szóbeli vagy írásbeli kérelemmel a levéltárakhoz (Blazovich-Müller, 1996:14.).

3.5.Esettanulmány

Az alábbi esettanulmánnyal azt szeretnénk illusztrálni, hogy miként korrigálhatnak a jogi felsőoktatás történetére vonatkozó levéltári és kéziratári kutatások során felbukkanó új források akár évtizedek óta rögzült információkat.

Hosszú ideje élt a szakmai köztudatban az a vélekedés, hogy a budapesti tudományegyetem jog- és államtudományi kara legendás jogtörténész-professzorát, Eckhart Ferencet 1929-ben – miként Degré Alajos fogalmazott fél évszázaddal ezelőtti tanulmányában – „*talán*” a történettudós Szekfű Gyula kezdeményezésére Klebelsberg Kunó kultuszminiszter „*erőltette a pesti jogtudományi karra.*” (Degré, 1969:50.). Eckhart Ferenc pályafutását bemutató átfogó munkájában Degré Alajos nyomán utóbb Rácz Lajos is akként fogalmazott, hogy a kari hagyományon kívül kevés adat áll rendelkezésre Eckhart Ferenc katedrára kerülését illetően (Rácz, 1999:108-109.). A szóban forgó „*kari hagyomány*” pedig leginkább a kultuszminiszter intervencióját jelentette. Az Eckhart-életutat levéltári források bevonásával összefoglaló tanulmányában Mezey Barna idézi a budapesti tudományegyetem állam- és jogtudományi kara 1955. május 14-i kari tanácsülésének jegyzőkönyve alapján Eckhart Ferenc ülésen elhangzott kijelentését, miszerint őt magát is váratlanul érte annak idején a kultuszminiszter felszólítása, hogy pályázzon a tanszékre (Mezey, 2000:410-411.). Az érintettől származó forrás tehát bizonyos tekintetben alátámasztani látszik a sok évtizedes „*kari hagyományt*”: Klebelsberg Kunó kultuszminiszter proaktív kezdeményezése nyomán nyújtotta be Eckhart Ferenc a pályázatot az üresedésben lévő II. számú alkotmány- és jogtörténeti tanszékre. A *valóság* (bár célszerűbb lenne ebben az esetben a visszafogottabb *helyzet* kifejezést használni) a pillanatnyilag rendelkezésre álló források tükrében ennél valamelyest összetettebbnek tűnik. Mégpedig amiatt, mert a korabeli kari források, valamint az Eckhart Ferenc egykorú levelezéséből kihámozható információk némiképp ellentmondani látszanak Eckhart Ferenc évtizedekkel későbbi narratívájának. De miről is van szó? A hosszas bécsi levéltári külszolgálaton tartózkodó Eckhart Ferenc az 1920-as évek második felében határozta el, hogy megfelelő álláslehetőség esetén szívesen visszaköltözne Magyarországra. Az áttörést úgy tűnik, Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1927. december 6-i, nem-hivatalos bécsi látogatása idézte elő. A történekről maga Eckhart Ferenc számolt be Szekfű Gyulához intézett bizalmas jelzéssel ellátott levelében.¹⁹ Ezek szerint Klebelsberg azért kereste fel Eckhartot, hogy felajánlja a számára a 70. életévét betöltő Angyal Dávid professzor újkori egyetemes történeti tanszékét a

¹⁸ Prof. Dr. Lenkovics Barnabás, az Alkotmánybíróság korábbi elnöke 1997-es polgári jogi nagyelődása alapján (ELTE ÁJK Budapesti képzés, nappali tagozat).

¹⁹ Eckhart Ferenc levele Szekfű Gyulának. Bécs, 1927. december 6. ELTE Könyvtára Kézirattára, G. 628.

budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi karán. Eckhart erre a felvetésre azt válaszolta, hogy nem tudna megfelelni a várakozásnak, miközben arra is utalt, hogy legújabb tanulmányai alapján más téren viszont nagyobb hasznot tudna hajtani. Majd így folytatta „*Ha egyszer majd nyílik alkalom, nevezd ki az alk[otmány]. tört[éneti]. tanszékre.*” A kultuszminiszter – Eckhart levele szerint – erre rögtön azzal felelt, hogy miután a 70. életétévét betöltő Király János professzort²⁰ amúgy is nyugdíjba küldi, májusra kinevezi Eckhartot a megüresedő tanszékre. „*Kezet adott rá.*” – nyugtázta Eckhart. A kinevezést a miniszter pompás ötletnek tartotta, mint amelyik tökéletesen illeszkedik a programjához (értve ezalatt a jogi fakultás fiatalítását). Azt az ellenvetését pedig, hogy nem is „*jogász doktor*” – Eckhart ugyanis nem rendelkezett jog- és államtudományi végzettséggel –, Klebelsberg azzal hárította el, hogy az nem számít semmit, hiszen nem is kell „*jogász doktornak*” lennie.²¹ Eckhart Ferenc a maga részéről később aktív levelezést folytatott, hogy pártfogókra találjon a jogi fakultáson belül. A legjobban azt szerette volna, ha meghívás, nem pedig pályázat útján kerül katedrára, legalábbis ez derül ki Hóman Bálinthoz intézett leveléből. „*Nem ismeresz valakit ott, akinek ajánlhatnál eredménnyel való kilátással, mert a legjobb volna egy meghívás. Ezzel szemben Kleb[elsberg]. nem változtathatná meg eddig legalább határozott nézetét ez ügyben. Magy[ary Zoltán]-val²² mindenesetre beszélj kérlek erről, s mondd meg, hogy mennyire megvan képzettségem e tanszékhez. Nagy passioval térnék vissza az oklevelekhez, bár az újkori részt sem hanyagolnám el, mint az elődök*”.²³

A korszak egyetempolitikájával foglalkozó szakirodalom arra mutatott rá, hogy Klebelsberg Kunó az egyetemi autonómia elvét jobban kifejező meghívással szemben a pályázatát preferálta a tanszékek betöltése során, mert ez nagyobb mozgásteret biztosított a kultuskormányzat számára. Ettől a megfontolástól függetlenül éppen az Eckhart-féle tanszékbetöltés időszakában a budapesti tudományegyetem jog- és államtudományi kara több alkalommal is élhetett a meghívás lehetőségével. Az általában hármás jelöléshez kötött pályázat esetében ugyanakkor a főhatóság – azaz a kultuszminisztérium – dönthetett akár a jelöltek rangsorolásától függetlenül is a tanszékre kinevezendő professzor személyéről.

A jogi kar 1928. június 1-i kari ülésén Illés József, az I. számú alkotmány- és jogtörténeti tanszék professzorának vezetésével jelölő bizottságot állítottak fel az üresedésben lévő II. számú alkotmány- és jogtörténeti tanszék meghívás útján történő előkészítésére. Illés József bizakodó hangvételű levélben számolt be Eckhart Ferencnek a várható fejleményekről. „*Minthogy a miniszter határozottan követeli a Kartól a katedrára való jelölést, ennek a kar most már eleget tesz. A mai rendkívüli ülésen kiküldte a bizottságokat. A jogtörténetinek én vagyok az elnöke és egyben előadója. Tagjai Szentmiklósi, Notter, Szladits és Reiner. Szóval azok, akik történelmi tárgyak előadói, kivéve Szladitsot. Ez utóbbit én kértem. Már meg is állapodtam velük. Notter, Szladits és Szentmiklósi megígérték, hogy az én véleményemet fogják támogatni, ebben nem is kételkedem. Reiner tovább agitál, de meggyőződésem szerint teljesen eredmény nélkül. A Kar vezető tagjaival ma is beszéltem, ők nyugtatgattak. Sajnálom, hogy a Te terved szerint nem tudom januárig elhúzni, de a miniszter semmi körülmények között sem hagyná a betöltést addig. A hónap végére elkészülünk és már a nyáron a miniszter abban a*

²⁰ Király Jánost (1858-1929), a II. számú alkotmány- és jogtörténeti tanszék professzorát hetvenedik életének betöltését követően helyezték nyugállományba. A budapesti tudományegyetemen két párhuzamos tanszéken oktatták akkoriban a magyar jog- és alkotmánytörténetet. Az I. számú alkotmány- és jogtörténeti tanszék professzora a politikai életben is aktív Illés József volt.

²¹ Eckhart Ferenc levele Szekfü Gyulának. Bécs, 1927. december 6. ELTE Könyvtára Kézirattára, G. 628.

²² Magyary Zoltán ebben az időben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium IV. tudánypolitikai és egyetemi ügyosztályát vezette.

²³ Eckhart Ferenc levele Hóman Bálintnak. Bécs, 1928. január 9. OSZK Kézirattára, Fond 15/464.

helyzetben lesz, hogy a kinevezéseket megtegye. Tehát készülj, kedves Ferim, mert a szeptemberi szemesztert már el kell látni."²⁴ Illés József biztosra vette Eckhart Ferenc tanszéki meghívását.

Eckhart Ferenc azonban nem volt ennyire derülátó. Amikor napokkal Illés József levele kézhez vétele után megtudta, hogy Angyal Dávidot visszatartják bölcsészkar tanszékén – azaz egyelőre mégsem kell nyugállományba vonulnia –, a következőket írta a történettudós Domanovszky Sándornak: „*Angyal visszatartását nem értem. Akkor ezt jogosan megkívánhatja Király is. A viszony a jogi kar és a miniszter közt bizonyára még rosszabbá lesz. Mintha Klebi [Klebelsberg] keresné a konfliktust a jogászokkal. Az én ügyemben sem látok tisztán.*”²⁵ A Bécsbe eljutó hírek ugyanakkor kedvezőnek tűntek. Angyal Dávid – névrokonára, Angyal Pál professzorra hivatkozással – 1928. június 7-én azt írta Eckhartnak, hogy a jogi kar az előterjesztést még júniusban meg akarja tenni, mert azt szeretnék, hogy az új tanár szeptemberben már oktathasson. „*Az ön többsége szerinte [mármint Angyal Pál szerint] bizonyos. Az ellenzéki kisebbség jelentéktelen lesz.*”²⁶ Hetekkel később viszont – az 1928. június 20-i kari ülést követően – a meghívás ügye már le is került a napirendről. Ezidőtájt Eckhart a következőkről tájékoztatta Hómant: „*A kathedra ügye nem áll rosszul. Reiner okvetetlenkedése és a miniszter túlságos pártolása miatt (ami pár ellenséget szerzett) okosabb pályázatot kiírni, melynél a miniszter érvényesítheti jogait. De remélem, a többséget meg fogom úgy is kapni.*”²⁷ Domanovszky Sándorhoz intézett levelében Eckhart Ferenc utóbb be is vallotta, hogy ő maga javasolta a pályázat kiírását: „*Én kértem a pályázatot, mert a meghívási indítványnál karban pár szóval megbuktam volna.*”²⁸ A tanszéketöltés folyamata tehát a meghívás elejtésével, egyúttal az Eckhart Ferenc számára kedvezőbbnek tűnő pályázat kiírásával átmenetileg megakadt. A beérkezett pályázatokat az 1928. szeptember 26-i kari ülésen az Illés József vezette bizottságnak adták ki véleményes jelentéstétel céljából, amire azonban csak az 1929. március 13-i kari ülésen került sor. A jegyzőkönyv igen behatóan foglalkozott az alkotmány- és jogtörténeti tanszékre beérkező hat pályázattal, illetve pályázóval.²⁹ A bizottság négy tagja által támogatott – Eckhart Ferencet első helyen jelölő - többségi véleményt Illés József, míg a kisebbségi véleményt Reiner János terjesztette elő.

Eckhart Ferencnek, a magyar történelem és a történelmi segédtudományok doktorának, az MTA levelező tagjának, a Bécsi Magyar Történeti Intézet igazgatójának tudományos munkássága ismertetésekor Illés József előbb a pályázó alkotmány- és jogtörténeti, utóbb a gazdaság- és társadalomtörténeti műveit méltatta. Kiemelkedő jogtörténeti, valamint gazdaságtörténeti munkái alapján a többségi vélemény hangsúlyozta, hogy az összehasonlító módszert alkalmazó jelölt „*az európai jogtörténetnek a nivóján dolgozik*”. A kar pedig méltán várhatja tőle, hogy a magyar jogtörténetet a megkezdett irányban tovább gyarapítsa, illetve levéltári ismereteit és diplomatikai készségét tanítványaival a „*succrescentia*” – azaz az utódok – nevelésénél érvényesítse. Munkásságának gazdaságtörténeti vonulata ugyanakkor összhangban áll az európai jogtörténet-írás újabb irányjaival is. A többségi vélemény külön is méltánylandónak tartotta, hogy Eckhart Ferenc tudományos munkásságának tekintélyes hányada az 1526-1848 közötti időszakot, a jogtörténet-írás legelhanyagoltabb részét érinti.

²⁴ Illés József levele Eckhart Ferencnek. Budapest, 1928. június 1. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 5616/26.

²⁵ Eckhart Ferenc levele Domanovszky Sándornak. Bécs, 1928. június 6. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4523/610.

²⁶ Angyal Dávid levele Eckhart Ferencnek. Budapest, 1928. június 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 5615/59.

²⁷ Eckhart Ferenc levele Hóman Bálintnak. Bécs, 1928. június 27. OSZK Kézirattára, Fond 15/464.

²⁸ Eckhart Ferenc levele Domanovszky Sándornak. Bécs, 1928. július 6. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4523/611.

²⁹ Az 1929. március 13-i V. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 29. kötet. (2182/1927-28. szám alatt)

Eckhart Ferenc szakirodalmi működésének a bemutatása a tanszék betöltésével összefüggésben megfogalmazott szakmai elvárásokat tükrözte. Eszerint a jogtörténet tanárának nemcsak az okleveles alapokon nyugvó pozitivitást, hanem az összehasonlító módszer által biztosított egyetemes szempontokat is érvényesítenie kell. „*Olyan jogtörténészre van szükségünk, aki mint tudós alkalmas a magyar jogtörténetnek – az összehasonlító módszerrel, európai szinten – monografikus irodalmát gazdagítani és ezzel a tudásával succrescentiát nevelni.*” Előterbe kell kerülnie ugyanakkor az 1526-1848 közötti, a szakirodalom által mellőzött korszaknak, valamint a modern jogtörténetben nagy súllyal szereplő gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozásoknak is. A magyar jogtörténet „*nagy nemzeti feladatát*” tehát csak az oldhatja meg, aki az okleveles kutatás „*fegyverzetével*”, valamint gazdaság- és társadalomtörténeti ismeretekkel ellátva tudósként és kutatóként egyaránt élethivatásává teszi ezt a stúdiumot.³⁰

Az előzékeny előadói jelentéshez csatlakozó professzorok közül többen is kiemelték, hogy a legideálisabb megoldás valóban az lett volna, ha forma szerint is jogász végzettségű tudóst javasolnak első helyen kinevezésre. Ám – miként Kenéz Béla érvelt – Eckhart Ferenc esetében legfeljebb a forma, nem pedig a lényeg hiányzott. Mellesleg Szentmiklósi Márton és Angyal Pál professzornak még formai fenntartásai sem voltak. Mások – Notter Antal, Kenéz Béla, Navratil Ákos – a kivételes helyzetet, azaz a megfelelő jogtörténeti succrescentia, illetve a formai minősültség hiányát annak hangsúlyozásával emelték ki, hogy ez a mostani jelölés semmiképpen sem szolgálhat precedensként a jövőre nézve.

Eckhart Ferenc pályázatát, illetve első helyen történő jelölését meggyőző, 11:2 arányú többség támogatta. A kultuszminisztérium értesítése szerint Horthy Miklós kormányzó 1929. augusztus 21-én nevezte ki Eckhart Ferencet a magyar alkotmány- és jogtörténeti tanszék nyilvános rendes tanárává.³¹ Eckhart professzor nyilvánvalóan pontosan érzékelt – ez levelezéséből ki is derül –, hogy a kultuszminiszter által kétségkívül támogatott, de kívülről érkezett, ráadásul nem is jogász végzettségű tudósként nemcsak bizonyos belső ellenállást kellett leküzdenie, hanem fokozott elvárásokat is támasztottak vele szemben. Noha egy tanszékre történő meghívás nagyobb szakmai elismerést feltételez a pályázat útján történő kiválasztással szemben, a közel két esztendeig elhúzódó tanszékbetöltés összességében mégsem eredményezett presztízsveszteséget a számára.

A rendelkezésre álló levéltári és kéziratári források tehát eléggé egyértelműen arra utalnak, hogy Eckhart Ferencet nem egészen úgy nevezték ki 1929-ben az II. számú alkotmány- és jogtörténeti tanszékre, mint ahogyan az a későbbiekben a „*kari hagyományban*” élt, vagy ahogyan arra maga az érintett 1955-ben – mellesleg a személyét érintő méltatlan tudománypolitikai támadások keresztüztében – emlékezett vissza. A források szerint ugyanis nagyon is úgy tűnik, hogy Eckhart Ferenc ajánlkozott 1927-ben az alkalmat megragadó kultuszminiszternél a közeljövőben megüresedő alkotmány- és jogtörténeti tanszék élére, miként utóbb a pályázat kiírásának ötletét is elsőként valószínűleg Eckhart Ferenc, nem pedig Klebelsberg Kunó vetette fel. Az Eckhart-féle tanszékbetöltés menetére vonatkozó egykorú levéltári és kéziratári források bizonyos tekintetben túl is mutatnak a konkrét eseten, hiszen tágabb összefüggésben érzékeltethetik a Klebelsberg-korszak jog- és államtudományi felsőoktatás területére vonatkozó tudomány- és egyetempolitikai megfontolásait.

A levéltári és kéziratári kutatások az állam- és jogtudományok körében elsősorban, de nem kizárólagosan, a jog- és államtörténeti témák vonatkozásában merülnek fel. A primer források utáni kutakodás a jogi felsőoktatás múltjára, valamint a jogtudomány történetére irányuló

³⁰ Uo.

³¹ A Kultuszminisztérium nevében Petry Pál államtitkár 1929. szeptember 10-én tájékoztatta Eckhart Ferencet az államfői kinevezésről. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 5614/98.

kutatások során is megkerülhetetlennek látszik. A bűvárlat haszna és öröme ugyanakkor nem lehet más, mint az új információt tartalmazó, vagy új összefüggésre rámutató levéltári, illetve kéziratári forrás.

Leopold von Ranke, a 19. századi német historizmus kiemelkedő alakja a pozitivista történetírás célját a „*wie es eigentlich gewesen*” – „*ahogyan az valójában volt*” – maximában foglalta össze. Még ha az idő bizonyos tekintetben mára már meghaladta ezt a felfogást, az elsődleges források felkutatása és felhasználása a folyamatok minél teljesebb körű megismerése és megértése érdekében az állam- és jogtudományi kutatások számára is hasznos módszertani szempontot jelenthet.

Források és felhasznált irodalom

Jogforrások

Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (1861)

1723. évi XLV. tc. Az Országos Levéltár felállításáról

1883. évi XLIII. tc. A pénzügyi közigazgatási bíróság felállításáról

1894. évi XXXIII. tc. Az állami anyakönyvekről

1896. évi XXVI. tc. A magyar királyi közigazgatási bíróságról

1929. évi XI. tc. A múzeum-, könyvtár-, és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről

1995. évi LXVI. tv. A köziratokról, a közlevéltárakról, és a magánlevéltári iratanyag védelméről

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Helytartótanácsi Levéltár. C64 (Departamentum Commerciale). Normalia 1836-1842 (743. csomó).

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Miniszterelnökségi Levéltár. Miniszterelnökség fond K 584. Közigazgatási Bírósági peres iratok 1898-1944

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Pénzügyminisztériumi Levéltár. Pénzügyminisztérium fond, K 269. Általános iratok 1897-1908 [Közigazgatási Bíróság Pénzügyi Osztálya peres iratai] 36. tétel (90.-112. csomó)

OSZK Kézirattára, Fond 15/464. Eckhart Ferenc levele Hóman Bálintnak. Bécs, 1928. január 9. OSZK Kézirattára, Fond 15/464.

OSZK Kézirattára, Fond 15/464. Eckhart Ferenc levele Hóman Bálintnak. Bécs, 1928. június 27.

MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 5616/26. Illés József levele Eckhart Ferencnek. Budapest, 1928. június 1.

MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4523/610. Eckhart Ferenc levele Domanovszky Sándornak. Bécs, 1928. június 6.

MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 5615/59 Angyal Dávid levele Eckhart Ferencnek. Budapest, 1928. június 7.

MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 5614/98. A Kultuszminisztérium nevében Petry Pál államtitkár tájékoztatta Eckhart Ferencet az államfői kinevezéséről. Budapest, 1929. szeptember 10.

ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 29. kötet. (2182/1927-28. szám alatt) Az 1929. március 13-i V. rendes ülés jegyzőkönyve.

ELTE Könyvtára Kézirattára, G. 628. Eckhart Ferenc levele Szekfű Gyulának. Bécs, 1927. december 6.

Nyomatott források

Antal Tamás (2010): *Hódmezővásárhely törvényhatósága (1919-1944): fejezetek a magyar városigazgatás történetéből. Fejezetek a magyar városigazgatás történetéből.* Szeged, Csongrád Megyei Levéltár.

Balogh Judit (2001): *A nyugat-európai kodifikációk hatása a magyar magánjog polgári kori fejlődésére.* Miskolc, ME ÁJK.

Barna Attila (2015): *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon.* Győr, Universitas – Győr Nonprofit Kft.

Bató Szilvia (2007): „Próbált nőszemélyek”. Magzatelhajtással vádolt nők a reformkori Békés vármegyében. *Jogtörténeti Szemle* Vol. 17. No. 1. (Klsz.) 114-120.

Beke-Martos Judit (2012): *Állami legitimációs eljárások és államfői jogkör 1867 és 1918 között.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Beyerstedt, Horst-Dieter (2018): Was ist ein Archiv? https://www.nuernberg.de/imperia/md/stadtarchiv/dokumente/beyerstedt_was_ist_ein_archiv.pdf (utolsó megtekintés: 2019. január 15.).

Bélay Vilmos (1973): *Magyar kancelláriai levéltár*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

B. Lőrincz Zsuzsa (1959-1964): *Külgügyminisztériumi levéltár. Repertórium*. Budapest, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya.

Blazovich László – Müller Veronika (1996): *Magyarország levéltárai*. Budapest – Szeged, Magyar Levéltárosok Egyesülete.

Bognár Iván (1963): *Igazságügyminisztériumi Levéltár*. Budapest, Levéltárak Országos Központja.

Boncza Miklós szerk. (1895): *Közigazgatási elvi határozatok egyetemes gyűjteménye I-III*. Budapest, Pallas.

Borsos Endre-Szabolcska Mihály (1936-1942): *A M. Kir. Közigazgatási Biróság Általános Közigazgatási Osztálya érvényben levő döntvényeinek és jogegységi megállapodásainak és elvi határozatainak gyűjteménye 1938-1941 I-IV*. Budapest, szerzői kiadás.

Bónis György (1962): *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után (1686-1708)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Bónis György (1974): *Pest-budai hivatali utasítások a 18. században*. Budapest, Budapest Főváros Levéltára.

Buzási János (1967): *A királyi jogügyigazgatósági levéltár*. Budapest, Levéltárak Országos Központja.

Corens, Liesbeth – Peters, Kate – Walsham, Alexandra eds. (2016): *The Social History of the Archive: Record-Keeping in Early Modern Europe*. Oxford, Oxford University Press.

Degré Alajos (2004) [1969]: Magyar jogtörténetírás a Horthy-korban. In Degré Alajos: Válogatott jogtörténeti tanulmányok (szerk.: Mezey Barna). Budapest, Osiris Kiadó.

Ember Győző (1933): *A magyar királyi helytartótanács gazdasági és népvédelmi működése*. Budapest, Sárkány Nyomda.

Ember Győző (1940): *A m. kir. helytartótanács ügyintézésének története 1724-1848*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Ember Győző (1943): *A helytartótanács egyházügyi bizottságának kialakulása*. Budapest, Stephaeum.

Ember Győző (1946): *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig*. Budapest, „Budapest” Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet.

Ember Győző (1982): *Levéltári terminológiai lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Enders, Gerhart (1967): *Archivverwaltungslehre*. Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften.

Endrényi Ferenc szerk. (1980): *Levéltári ismeretek kézikönyve*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Engel Pál (1985): Les archives de la Hongrie en vue de l'histoire des pays balkaniques. *CIBAL Bulletin d'Information* Vol. 9. No. 1. 48-49.

Engel Pál (1997): Urkunde, Urkundewesen. In Angermann, Norbert (ed.) et al.: *Lexikon des Mittelalters* VIII. München, LexMA Verlag.

Farkas Gábor (1992): *A megye, a város, és a község igazgatása Magyarországon 1945-1950*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Fekete Lajos ed. (1932): *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*. Budapest, Fürsten Paul Esterházy.

Felhő Ibolya – Vörös Antal (1961): *A helytartótanácsi levéltár*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

F. Kiss Erzsébet (1973): *Magyar kamarai levéltár I-II*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

F. Kiss Erzsébet (1975): *Szepesi Kamarai Levéltár és kincstári szervek levéltárakba nem sorolt fondjai. Repertórium*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

- F. Kiss Erzsébet (1987): *Az 1848-1849-es magyar minisztériumok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- F. Kiss Erzsébet – Nagy István (1995): *A magyar kamara és egyéb kincstári szervek*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.
- F. Kiss Erzsébet (1998): *Die ungarischen Ministerprotokolle aus den Jahren 1848-1849*. Budapest, Ungarisches Nationalarchiv.
- Herger Csabáné /szerk./ (2017): *Szemelvények a magyar családjog 1848 utáni történetéhez. Népi jogélet és bírósági praxis a Pécsi Királyi Törvényszék előtt indított családjogi perek iratanyagából*. Pécs, PTE ÁJK.
- Hochedlinger, Michael (2009): *Aktenkunde. Urkunden- und Aktenlehren der Neuzeit*. München, Oldenbourg.
- Horváth Attila (2005): *A részvénytársaságok és a részvénytársasági jog kialakulása Magyarországon*. Budapest, Rejtjel.
- Hollósi Gábor (2007): *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története*. Debrecen, Debreceni Egyetem.
- Iványi Emma (1991): *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681-1713)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kajtár István – Pohánka Éva /szerk./ (2009): *A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete 1833-1923*. Pécs, PTE ÁJK.
- Kardos Kálmán (1993): *Igazságügyminisztériumi Levéltár. Repertórium*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.
- Káldy-Nagy Gyula (1962): *Budai török számadáskönyvek 1550-1580*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Káldy-Nagy Gyula (1970): *Magyarországi török adóösszeírások*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Koi Gyula (2010): A közérdek, mint érték a közigazgatásban. In: Smuk Péter (szerk.): *Az állam és jog alapvető értékei I*. Győr, SZE ÁJDI.
- Koi Gyula (2014): *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástan művelésében a kamerálisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó.
- Koi Gyula (2017): Az információkezelési tevékenységek típusai és a megfelelő szabályozási normák. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás Különszám Vol. 6. No. 2.* 202-203.
- Kolosvári Sándor (1899): *Corpus Juris Hungarici*. In: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon öt kötetben. Számos szakférfiú közreműködésével II*. Budapest, Pallas. 680-690.
- Korsósne Delacasse Krisztina (2012): *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon*. Pécs, Dialóg Campus – PTE ÁJK.
- Kosáry Domokos (1970): *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I. 1. Általános rész I*. Budapest, MTA TTI – Tankönyvkiadó.
- Kosáry Domokos (2003): *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I. 1. Általános rész II. Országos jellegű levéltárak és forrásközlések (kieg.: Kulcsár Krisztina, Szakály Orsolya et al.)*. Budapest, Osiris.
- Kossányi Béla (1938): *Magyar Országos Levéltár*. In: Mártonffy Károly (szerk.): *A mai magyar város. Az 1938. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Budapest, Belügyminisztérium. 817-825.
- Kosztai György (1948): *A levéltárak szerepe a közigazgatásban. [Államtudományi] doktori értekezés. Bírálók: Prof. Dr. Egyed István – Prof. Dr. Berlász Jenő egyetemi tanárok*. Budapest, [Budapesti József Nádor Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar].
- Kovachich Márton György (1790): *Vestigia comitorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum*. Buda, Egyetemi Nyomda.
- Kovachich Márton György (1798-1801): *Supplementum ad vestigia comitorum apud Hungaros ab exordio Regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum*. Buda, Egyetemi Nyomda.
- Kovachich Márton György (1799): *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credelibus, authenticisque regni Hungariae olim usitati. Quas in subsidium diplomaticae, ac veteris iurisprudentiae hungaricae portissimum practicae ante Verbőczyanae e coaevis codicibus manuscriptis collectas edidit*. Pest, Trattner Mátyás.
- Kovachich Márton György (1803): *Codex authenticus iuris tavernicalis statutarii communis complectens monumenta vetera et recentiora partim antea vulgata, partim hactenus inedita*. Buda, Egyetemi Nyomda.

Kovachich József Miklós (1816): *Lectiones variantes decretorum comitalium i. Regni Hungariae, in corpore juris hungarici editorum, quas ex collatione textus eorum cum originalibus authenticis eruit.* Pest, Trattner János Tamás.

Kovachich József Miklós (1818): *Sylloge decretorum comitalium inclyti regni Hungariae, quae in vulgato corpore juris hungarici, hactenus, aut penitus desiderabantur, aut aliqua sui parte, manca regerebantur, et oblivioni postliminio, recenter erepta sunt. In articulos, rubricis provisos, divisa, collegi, indicem realem subjecit, et in supplementum collectionis, peculiariter excudi curavit.* Pest, Trattner János Tamás.

Kovachich József Miklós (1820): *Notitiae praeliminares ad syllogem decretorum comitalium Quae in vulgato corpore juris hungarici, hactenus aut penitus desiderabantur, aut aliqua sui parte manca referebantur, et oblivioni postliminio recenter erepta sunt, cum observationibus criticis in editiones corporis juris.* Pest, Trattner János Tamás.

Kovachich Márton György - Kovachich József Miklós (1823): *Astraea, complectens subsidia literaria ad historiam legislationis et jurisprudentiam Hungaricam conscripta communi opera I.-II.* Buda, Egyetemi Nyomda.

Körmendy Lajos szerk. (2009): *Levéltári kézikönyv.* Budapest, Magyar Országos Levéltár – Osiris.

Kristó Gyula – Piti Ferenc (1990-2012): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensiam illustrantia 1301-1387 I-XXVII.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem.

Legeza Dénes (2017): „Egyszer mindenkorra és örökáron”. *A szerzői jog és forgalomképessége Magyarországon a reformkortól 1952-ig.* Szeged, SZTE AJTK.

Lengyel József - Vörös Ernő (1935): *A közigazgatási bírósági törvény magyarázata. A m. kir. Közigazgatási Bíróság anyagi jogi, hatásköri és eljárási joggyakorlata általános közigazgatási, adó-és illetékügyekben I-II.* Budapest, szerzői kiadás.

Lengyel József - Vörös Ernő (1940): *A m. kir. Közigazgatási Bíróság újabb anyagi jogi, hatásköri és eljárási joggyakorlata, általános közigazgatási, adó-és illetékügyekben I.-II.* Budapest, szerzői kiadás.

Lengyel József - Vörös Ernő (1942): *A m. kir. Közigazgatási Bíróság legújabb anyagi jogi, hatásköri és eljárási joggyakorlata, általános közigazgatási, adó-és illetékügyekben I-II.* Budapest, szerzői kiadás.

Maksay Ferenc (1992): *A magyar kamara archívuma.* Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Marschalkó János (1908-1922): *Közigazgatási döntvénytár I-XIII.* Budapest, Franklin.

Mályusz Elemér – Borsa Iván (1951-2001): *Zsigmond-kori oklevéltár I.-VII.* Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Márkus Dezső szerk. (1900): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás VI. 1540-1848. évi erdélyi törvények.* (Ford., utaló jegyzetekkel ellátta: Kolosvári Sándor - Óvári Kelemen, magyarázó jegyzetekkel kíséri: Márkus Dezső). Budapest, Franklin Társulat.

Meisner, Heinrich Otto (1952): *Urkunden- und Aktenlehren der Neuzeit.* Leipzig, Koehler und Ameland.

Mezey Barna (2000): Utószó. In: Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (szerk.: Mezey Barna). Budapest., Osiris Kiadó. 410-411.

Mezey Barna (2005): *Vier Vorträge über den Staat in der Zeit des Rákóczi Freiheitskampfes.* Budapest, Rechtsgeschichtliche Forschungsgruppe der Ungarischen Akademie der Wissenschaften an der Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte Eötvös Lorand Universität.

Nagy Ferenc (2003-2007): *A Külügyminisztérium Levéltára 1918-1945.* Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Navratil Szonja (2015): *A jogászai hivatásrendek története Magyarországon.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

Nánási László (2011): *A magyar királyi ügyészség története 1871-1945.* Budapest, Legfőbb Ügyészség.

Patyi András (2002): *Közigazgatás bíróságunk modelljei. Tanulmány a magyar közigazgatási bíráskodásról.* Budapest, Logod Bt.

Patyi András-Boros Anita szerk. (2017): *A közigazgatási eljárásjog az Európai Unióban – a ReNEUAL Modellszabályok értékelése. Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás Különszám Vol. 6. No. 2. 7-265.*

Paulinyi Oszkár (1954): *A Helytartótanács levéltára.* Budapest, Levéltárak Országos Központja.

- Pálffy Ilona (1940): *Városi levéltáraink és feladataik*. Budapest, Budapest Székesfőváros Házinyomdája.
- Pálvölgyi Balázs (2011): *A magyar közegészségügyi közigazgatás intézményrendszere (1867-1914)*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Peres Zsuzsanna (2014): *A családi hitbizomány megjelenése Magyarországon*. Pécs, Publikon Kiadó.
- Pető Ernő (2003): *Jogakadémiák a 20. században*. Debrecen, Debreceni Egyetem.
- Rácz Lajos (1999): Eckhart Ferenc (1885-1957). In: *Magyar jogtudósok. Első kötet* (szerk.: Hamza Gábor). Budapest, Magyar Felsőoktatás Könyvek.
- R. Kiss István (1908): *A magyar helytartóság I. Ferdinánd korában és 1549-1551. évi leveleskönyve*. Budapest, MTA.
- Rokolya Gábor (2013): *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Budapest, Gondolat.
- Sashegyi Oszkár (1965): *Az abszolutizmuskori levéltár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Stipta István (2015): *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány.
- Szabadfalvi József (1994): *Moór Gyula. (Egy XX. századi magyar jogfilozófus pályaképe)*. Budapest, Osiris – Századvég.
- Szabó István (1938): Városi közigazgatás és levéltárvédelem. In: Mártonffy Károly (szerk.): *A mai magyar város. Az 1938. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Budapest, Belügyminisztérium. 826-834.
- Szászi András (1961): *Belügyminisztériumi Levéltár 1867-1945*. Budapest, Levéltárak Országos Központja.
- Székely Vera (1980): *A központi államigazgatás tisztségviselői a dualizmus korában II. M. Kir. Miniszterelnökség. A Király Személye Körüli M. Kir. Minisztérium. M. Kir. Belügyminisztérium*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.
- Szilágyi Loránd (1955): *Árpád-kori törvények*. Budapest, Felsőoktatási Jegyzetellátó.
- Szinai Miklós (1973): *A Belügyminisztériumi Levéltár 1867-1945 (1949). Repertórium*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.
- Szücs Jenő (1990): *A Szepesi Kamarai Levéltár 1567-1813*. Budapest, Magyar Országos Levéltár.
- Szücs Lászlóné Siska Katalin (2000): *Az árvaszékek története és jogi szabályozása Szabolcs megyében 1848-1880 között*. Miskolc, ME ÁJK.
- Tagányi Károly (1898): *A magyar udvari Kancelláriai Levéltár*. Budapest, 1898. Athenaeum.
- Trócsányi Zsolt (1973): *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Trócsányi Zsolt (2005): *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Varga Endre (1958): *Úriszék. 16-17. századi perszövegek*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Varga Endre (1974): *A királyi Curia 1780-1850*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Varga Endre – Veres Miklós (1989): *Bírósági levéltárak 1526-1869*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Varga Norbert (2012): *A magyar állampolgársági jog a 19. században*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Veres Miklós (1968): *A tárnoki hatóság és a tárnoki szék 1526-1849*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- V. Windisch Éva (1998): *Kovachich Márton György, a forráskutató*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet.
- Wellmann Imre (1951): *A Magyar Kancellária Levéltára*. Budapest, Levéltárak Országos Központja.
- Wellmann Imre (1952): *Az Erdélyi Kancellária Levéltára*. Budapest, Levéltárak Országos Központja.
- Wenzel Gusztáv (1860-1889): *Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus [1000-1300] I.-XIII. Pest, Eggenberger*.

Wolf, Gustav (1910): Das Archivwesen. In Wolf, Gustav: *Einführung in das Studium der neueren Geschichte*. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.

Világhálós források

Fülöp Tamás (2017): Levéltárak a tudományos kutatás szolgálatában. *Gradus* Vol. 4. No 1. (2017) 5-13. http://gradus.kefo.hu/archive/2017-1/2017_1_ART_001_Fulop.pdf

Horton, Robert (2019): What are Archives? Washington D.C., Smithsonian Archives Center. <http://americanhistory.si.edu/archives/about/what-are-archives> (utolsó megtekintés: 2019. január 15.)

Kossuth Lajos hangjának nyomában. A Kossuth hangfelvétel megtalálójával, Hegyi-Füstös Istvánnal készült Sztanó Pál riport (2010) - Kossuth 1890. szeptember 20-i turini /torinói/ beszédének hangja és szöveges átírása, melyet 1890. október 6-án Aradon lejátszottak az emlékező tömegnek [17:39-18:58] (utolsó megtekintés: 2019. január 15.). https://www.youtube.com/watch?v=fH_7BuMvxZQ

Kossuth Lajos fonográf hangfelvételtől készült MP3 formátum tisztításának folyamata Audacity technikával <https://www.youtube.com/watch?v=XIXToFeLJJO> (utolsó megtekintés: 2019. január 15.).

MNL OL Mikrofilmadatbázisa (anyakönyvek) <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/mikrofilm-anyakonyvek> (utolsó megtekintés: 2019. január 15.)